

“บั้งไฟพญานาค” การสื่อความหมายในสังคมไทย

Naga Fireballs “Bang Fai Phaya Nak”: The Interpretation in Thai Society

Received: October 08, 2020

Revised: March 10, 2021

Accepted: April 09, 2021

เบญจศักดิ์ เจริญมหาวิทยาลัย¹

Benjapak Charoenmahavit

บทคัดย่อ

บทความนี้มีจุดประสงค์ในการวิเคราะห์การสื่อความหมายสัญลักษณ์ของ “บั้งไฟพญานาค” ที่ปรากฏในสังคมไทย ว่าสังคมสื่อความหมายของบั้งไฟพญานาคในทิศทางใด เพื่อจะได้ทราบถึงวิถีคิด ค่านิยม และโลกทัศน์ของคนในสังคมที่มีต่อสัญลักษณ์ของ “บั้งไฟพญานาค” โดยศึกษาจากเอกสาร (Documentary Research) และสัมภาษณ์เชิงลึกกับกลุ่มตัวอย่างจำนวน 5 คน

ผลการศึกษา พบว่าสังคมไทยให้ความหมายของสัญลักษณ์ “บั้งไฟพญานาค” ใน 2 มิติ คือ 1) ด้านวิทยาศาสตร์ในรูปแบบการเป็นปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ 2) ด้านความเชื่อซึ่งเป็นการสื่อความหมายตามมโนทัศน์ โดยมีวัฒนธรรมความเชื่อด้านศาสนา ค่านิยม ประเพณี ความเชื่อถือ และศรัทธาในพลังอำนาจของพญานาค ซึ่งในสังคมไทยเชื่อว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ โดยความเชื่อเหล่านี้ทำให้มนุษย์รู้สึกมั่นคงทางด้านจิตใจ รู้สึกปลอดภัยในวิถีการดำเนินชีวิต และสามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข

คำสำคัญ: บั้งไฟพญานาค การสื่อความหมาย ความเชื่อ

ABSTRACT

In this article, the researcher analyzes the interpretation of the symbol of naga fireballs, “bang fai phaya nak” as appeared in Thai society to indicate the directions of its meaning. The purpose is to identify ways of thinking, values, and worldviews of people in society of the symbol of “Bang Fai Phaya Nak”. The study was conducted using the technique of documentary research and in-depth interviews with five members of the sample population.

Findings show that Thai society interprets the symbol of “Bang Fai Phaya Nak” in two dimensions as follows: 1) the aspect of science in the form of natural phenomena; and 2) the aspect of beliefs as the interpretation based on worldviews. The culture of beliefs is in

¹อาจารย์ประจำคณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง; Lecturer, Faculty of Humanities, Ramkhamhaeng University; Email: benjapak99@gmail.com

religion, values, traditions, trust, and faith in the power of the serpent (naga), a sacred being as believed in Thai society. These beliefs have fostered human beings to be spiritually secured, safe in living a life, and living happily in society.

Keywords: Bang Fai Phaya Nak, Interpretation, Belief

บทนำ

ในโลกแห่งการให้ความหมายของสรรพสิ่งต่าง ๆ ที่ปรากฏอยู่ในสังคมนั้น การให้ความหมายหรือสัญลักษณ์อย่างใดอย่างหนึ่งล้วนเกิดขึ้นมาจากความเชื่อ ความศรัทธา หรือการประกอบสร้างสิ่งเหล่านั้นขึ้นมา สรรพสิ่งทุกอย่างจะไม่มี ความหมายใดถ้าปราศจากการสร้างความหมาย (ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร, 2545) การให้ความหมายและสัญลักษณ์ในทางใดทางหนึ่งของมนุษย์นั้นจะสะท้อนให้เห็นถึงสายใยยึดโยงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติหรือสิ่งแวดล้อมรอบตัว โดยจะเห็นได้จากมนุษย์สมัยโบราณที่ให้ความหมายของอำนาจเหนือธรรมชาติ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ หรือภูตผีวิญญาณผ่านทางสัญลักษณ์ที่มนุษย์ใช้เป็นตัวแทนอำนาจของสิ่งศักดิ์สิทธิ์นั้น รวมทั้งการประกอบพิธีกรรมบวงสรวงสักการบูชาเพื่อให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ปกป้องคุ้มครอง และอำนวยความสะดวกในทางพืชผลเกษตรกรรมให้ผลผลิตออกมาดีและเพียงพอต่อความต้องการ โดยมนุษย์เชื่อว่าอำนาจเหนือธรรมชาติหรือภูตผีวิญญาณเหล่านั้นเป็นอำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ให้ทั้งคุณและโทษ ดังนั้นระบบสัญลักษณ์ความเชื่อในอำนาจเหนือธรรมชาติจึงนับเนื่องเป็นศาสนาและมีความหมายต่อมนุษย์และสังคม (บุญยงค์ เกศเทศ, 2557)

มนุษย์ก็ยังไม่สามารถอธิบายได้ว่า ระบบสัญลักษณ์ความเชื่อในอำนาจเหนือธรรมชาติบางอย่างเกิดขึ้นจากพลังอำนาจของสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือเป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ และในปัจจุบันก็ยังหาข้อยุติไม่ได้ว่าสัญลักษณ์ที่เกิดขึ้นนั้น มาจากอะไรกันแน่ สัญลักษณ์ที่กล่าวมาคือ “บั้งไฟพญานาค” อันเป็นระบบสัญลักษณ์ความเชื่ออย่างหนึ่งของวัฒนธรรมวิถีการดำเนินชีวิตของผู้คนริมฝั่งแม่น้ำโขง ทั้งชาวไทยและชาวลาว ที่ผูกโยงผู้คนทั้งสองฝั่งโขงให้มีความผูกพันผ่านตำนานเรื่องเล่าตำนานปรัมปรา สืบทอดกันมาจนกลายเป็นประเพณีวิถีปฏิบัติ สัญลักษณ์ความเชื่อเรื่องบั้งไฟพญานาคนี้เป็นความเชื่อที่มาจากระบบความเชื่อเรื่องผีที่เป็นสัญลักษณ์เชิงอำนาจอย่างหนึ่ง ที่เข้ามามีบทบาทในวิถีการดำเนินชีวิตของมนุษย์ในสังคมตั้งแต่ยุคดั้งเดิม โดยความเชื่อและการนับถือผีนี้มีแพร่หลาย ไม่ว่าจะเป็นโลกฝั่งตะวันตกและโลกฝั่งตะวันออก ล้วนมีความเชื่อเกี่ยวกับอำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งสิ้น จนพระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต) ได้กล่าวถึงความเชื่อเรื่องผีหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์นี้ว่าเป็นความเชื่อสากล และเป็นวัฒนธรรมร่วมอย่างหนึ่งของมวลมนุษยชาติ (บุญยงค์ เกศเทศ, 2557) อีกทั้งความเชื่อในเรื่องผีสงเวทदानี้ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ได้กล่าวไว้ในหนังสือศาสนสมเด็จเจ้าว่า “เป็นวิสัยของมนุษย์ที่มีความเชื่อมาตั้งแต่สมัยดึกดำบรรพ์

ทั้งยังเชื่อถืออยู่มาจนถึงปัจจุบัน และยังคงต้องเชื่อถือต่อไปอีกในภายภาคหน้า จะห้ามปรามอย่างไรก็ไม่หายในศาสนาก็สอนว่ามีผีทุกศาสนา แต่เรียกชื่อต่างกัน เช่น เรียกว่า เทวดา หรือปีศาจ” สิ่งทั้งหลายเหล่านี้แสดงให้เห็นว่าความเชื่อเรื่องผี อำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์นั้นมีมาทุกยุคทุกสมัย มนุษย์ในสมัยโบราณมีความผูกพันกับธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม เพราะเวลาที่มนุษย์จะทำการสิ่งใด ก็จะต้องบนบานศาลกล่าวต่ออำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ให้ช่วยปกป้องคุ้มครองทั้งในด้านชีวิตความเป็นอยู่ และด้านการทำมาหากิน ส่งผลให้มนุษย์มีความผูกพันกับอำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มนุษย์ไม่สามารถหาคำอธิบายได้ ดังนั้นมนุษย์จึงมีความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องนี้เป็นอย่างมาก ไม่ว่าจะเป็นความเชื่อในเรื่องเทพเจ้าที่ศักดิ์สิทธิ์ ความเชื่อเรื่องผีปู่ย่า ผีตายาย ผีแม่ย่านาง ผีบ้านผีเรือน ผีฟ้า ผีบรรพชน ผีบรรพบุรุษ หรือผีอื่น ๆ และมนุษย์ยังมีความเชื่ออีกว่าผีทั้งหลายเหล่านี้อยู่ในการควบคุมดูแลของผีพญาแถน ผู้ซึ่งเป็นเจ้าแห่งผีทั้งปวงที่เป็นผีทั้งเทพ อาศัยอยู่บนสรวงสวรรค์ ทำหน้าที่ควบคุมพฤติกรรมของบรรดาผีทั้งดีและร้าย (บุญยงค์ เกศเทศ, 2557) ผีฟ้าหรือผีพญาแถนนี้มีสถานะเป็นเทพเจ้าแห่งผีและเป็นผู้สร้างโลกและสรรพสิ่งต่าง ๆ ขึ้นมา ซึ่งมีอยู่ในตำนานและนิทานดั้งเดิมของชนชาติลาว ที่เรียกผีพญาแถนว่า “ผีหลวงฟ้าคั่น” ซึ่งหมายถึงเทพผู้เป็นใหญ่กว่าเทพ (แถน) ทั้งหมดในสรวงสวรรค์ (มหาบุญมี เทบสีเมือง, 2554) มีหน้าที่บัญชาให้นาคพ่นน้ำมายังโลกมนุษย์ และเมื่อใดที่ฝนแผ่นดินแห้งแล้ง พระยาแถนก็จะดลบันดาลฟ้าฝนให้ตกลงมาตามฤดูกาลเพื่อให้การทำอุดมสมบูรณ์ เหมาะสำหรับการเพาะปลูก ให้ชาวไร่ชาวนามีข้าวปลาอาหารอุดมสมบูรณ์ แต่หากปีใดที่เกิดฝนแล้ง มนุษย์ก็จะทำพิธีกรรมบนบานศาลกล่าวร้องขอต่อพระยาแถน เพื่อโปรดประทานน้ำฝนให้ตกต้องตามฤดูกาล โดยการทำสัญลักษณ์เป็นบั้งไฟพญานาค เพื่อเป็นสื่อบอกกล่าวและบูชาพญาแถนให้ทำหน้าที่ของตนเองโดยให้ฝนตกลงมายังโลกมนุษย์

แนวคิดทฤษฎีที่นำมาอธิบายในการสื่อความหมายของสัญลักษณ์บั้งไฟพญานาคประกอบด้วยแนวคิดสัญลักษณ์การตีความความหมายทางวัฒนธรรมของ Clifford Greetz และทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่นิยมของ Emile Durkheim และ Malinowski ดังต่อไปนี้

แนวคิดสัญลักษณ์การตีความความหมายทางวัฒนธรรมของ Clifford Greetz

แนวคิดนี้จะมองระบบสัญลักษณ์ว่าเป็นกระบวนการทำงานของระบบความคิดของมนุษย์ที่สะท้อนผ่านทางภาษา ความเชื่อ ประเพณี ศาสนา ที่ปรากฏออกมาในรูปของนิทานปรัมปรา ความเชื่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มนุษย์สร้างสัญลักษณ์ขึ้นมา เพื่อใช้เป็นเครื่องมือสื่อแทนความหมายทางวัฒนธรรมที่ถ่ายทอดกันมาจากรุ่นสู่รุ่น จนกลายเป็นวิถีปฏิบัติอย่างมีแบบแผนในสังคม (อคิน ระพีพัฒน์, 2551) การตีความหมายสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรมของเกียร์ซนั้น จะตีความความหมายใน 2 มิติ คือ 1) มิติที่เกี่ยวกับโลกทัศน์ ค่านิยม และคุณสมบัติของกลุ่มคนในสังคม 2) มิติที่สืบทอดกันมาในรูปแบบของสัญลักษณ์ที่ใช้ในการติดต่อสื่อสารและนักสัญวิทยาหลังโครงสร้างนิยม (Post-Structuralism) ได้ให้ความหมายของสัญลักษณ์ (Sign) ว่าหมายถึงอาการ เครื่องบ่งชี้ หรือสัญลักษณ์ (Symbol) ใด ๆ ก็ตาม ไม่ว่าจะเป็นสิ่งของ คำพูด กริยา

การกระทำ หรือเครื่องหมายอื่นใดก็ตาม ที่เป็นตัวแทนหรือแสดงความหมายอย่างใดอย่างหนึ่ง หรือสัญลักษณ์ อาจจะสื่อความหมายอย่างตรงไปตรงมา อันเป็นความเข้าใจตรงกันในสังคมตามที่ตกลงกันไว้หรืออาจจะเป็นการสื่อความหมายโดยนัยแอบแฝงที่อยู่ในสัญลักษณ์นั้น อาจกล่าวโดยสรุปได้ว่า ในระบบการสื่อความหมายหนึ่ง ๆ ประกอบด้วยหน่วยสื่อความหมายหรือสัญลักษณ์ (Sign) โดยที่สัญลักษณ์แต่ละตัวนั้น ประกอบด้วยสองส่วน ได้แก่ 1) รูปสัญลักษณ์คือส่วนที่เป็นรูปธรรม และ 2) ความหมายสัญลักษณ์คือมโนทัศน์ที่เกิดขึ้นจากการรับรู้รูปสัญลักษณ์

ทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่นิยมของ Emile Durkheim และ Malinowski

ทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่นิยมของ Durkheim และ Malinowski จะมองโครงสร้างของสังคมเป็นแบบบูรณาการ กล่าวคือ แต่ละระบบที่อยู่ในสังคมต้องมีบทบาทหน้าที่ร่วมกัน จะขาดระบบใดระบบหนึ่งไม่ได้ เพื่อที่จะทำให้สังคมสามารถดำเนินต่อไปได้อย่างราบรื่น เช่น ระบบศาสนาประกอบไปด้วย ความเชื่อ พิธีกรรม องค์การหรือสถาบันทางศาสนา โดยแต่ละส่วนก็จะทำหน้าที่ของตนเอง เพื่อให้สังคมเกิดความสมดุล หน้าที่ของพิธีกรรม คือ การสร้างความเป็นปึกแผ่นและความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันของสังคม ช่วยเสริมสร้างอารมณ์ร่วมให้มนุษย์อยู่ในกรอบของจารีตประเพณี เป็นการจรรโลงจิตใจไม่ให้ประพฤติปฏิบัติ ออกนอกกลุ่มนอกทาง และเป็นการสร้างความรักความสามัคคีของคนภายในสังคมอีกทางหนึ่งด้วย หน้าที่ของสถาบันในสังคมมีไว้เพื่อประโยชน์ทางด้านสังคม มีศาสนาและพิธีกรรมเป็นระบบสัญลักษณ์ในการแสดงออกของสังคม ทั้งนี้มีพื้นฐานความคิดอยู่ 2 ระดับคือ 1) ระดับความสัมพันธ์ระหว่างศาสนาและสังคม 2) ระดับความสัมพันธ์ระหว่างปัจเจกชนกับกลุ่มสังคม (จิตรกร เอมพันธ์, 2545) นอกจากนี้ Durkheim ยังกล่าวถึงหน้าที่ของศาสนาและพิธีกรรมว่าเป็นการจัดระเบียบวินัยสังคม รวมทั้งทำหน้าที่ยึดเหนี่ยวทางด้านจิตใจ และสร้างกรอบในการประพฤติแก่คนในสังคมให้อยู่ร่วมกันด้วยความสงบสุข (Durkheim, 1976)

“บั้งไฟพญานาค” การสื่อความหมายของสังคมไทย

ในสังคมไทย ปรากฏการณ์ “บั้งไฟพญานาค” จะปรากฏออกมาให้เห็นในช่วงวันออกพรรษา ซึ่งตรงกับวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 11 ของทุกปี จะพบเห็นปรากฏการณ์นี้ได้จากสองฟากฝั่งริมแม่น้ำโขง ทำให้มีประชาชนที่อยู่ในละแวกนั้นและนักท่องเที่ยวเดินทางมาชมปรากฏการณ์บั้งไฟพญานาคเป็นจำนวนมาก ส่งผลให้เกิดการกระจายรายได้ลงสู่ท้องถิ่น สำหรับปรากฏการณ์ “บั้งไฟพญานาค” เป็นปรากฏการณ์ของการเกิดลูกไฟสีชมพูพวยพุ่งขึ้นจากกลางลำน้ำโขงสู่อากาศ ลักษณะของลูกไฟนั้น จะไม่มีควัน ไม่มีกลิ่น ไม่มีเสียง พุ่งสูงประมาณ 20-30 เมตร แล้วหายไปโดยไม่มีการตกลงมาเหมือนบั้งไฟทั่วไป ขนาดของลูกไฟมีตั้งแต่ขนาดเท่าหัวแม่มือกระทั่งขนาดเท่าฟองไข่ไก่ จำนวนลูกไฟที่เกิดขึ้นมีจำนวนไม่แน่นอน ระยะเวลาที่เกิดลูกไฟตั้งแต่ 18 นาฬิกา ถึง 20-21 นาฬิกา โดยประมาณ สถานที่เกิดบั้งไฟพญานาคจะเกิดขึ้นบริเวณช่วงรอยต่อของจังหวัดหนองคายและเมืองเวียงจันทน์ ประเทศลาว โดยในฝั่งประเทศไทย

ปรากฏการณ์บั้งไฟพญานาคส่วนมากจะเกิดในลำน้ำโขง ในพื้นที่เขตจังหวัดหนองคาย กล่าวคือ ประมาณร้อยละเก้าสิบของจำนวนลูกไฟ จะพบที่อำเภอโพนพิสัย อำเภอปากคาด อำเภอสังคม อำเภอศรีเชียงใหม่ จังหวัดบึงกาฬ และบริเวณอื่น ๆ บ้าง เช่น ตามห้วยหนองที่อยู่ใกล้แม่น้ำโขง ส่วนวันและเวลาที่เกิดจะตรงกับช่วงเทศกาลวันออกพรรษา คือวันเพ็ญขึ้น 15 ค่ำ เดือน 11 ตามปฏิทินลาว ซึ่งอาจตรงกับวันแรม 1 ค่ำ หรือ ขึ้น 15 ค่ำ เดือน 11 ของไทย จะเป็นวันที่มีปรากฏการณ์บั้งไฟพญานาคมากที่สุดของทุกปี (mgronline, 2547)

สำหรับความเชื่อของสังคมไทย เชื่อว่าบั้งไฟพญานาคเป็นปรากฏการณ์ที่พญานาคพ่นไฟขึ้นมาจากใต้น้ำ โดยมีจุดประสงค์เพื่อบูชาพระพุทธเจ้าที่เสด็จลงมาจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ (วิเชียร นามการ, 2554) ประกอบเข้ากับความเชื่อของคนในสังคมไทยที่เชื่อว่าพญานาคเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ โดยสัญลักษณ์ของพญานาคจะสื่อถึงน้ำ ความอุดมสมบูรณ์ และพระพุทธศาสนา รวมทั้งการเชื่อว่าบั้งไฟพญานาคเป็นปรากฏการณ์ที่เกิดจากพญานาคที่อาศัยอยู่ในเมืองบาดาล ได้ปล่อยบั้งไฟขึ้นมาเพื่อเป็นการบวงสรวงบูชาพระพุทธเจ้าในวันออกพรรษา ดังจะเห็นได้จากคำสัมภาษณ์ต่อไปนี้

นางเจนจิรา กาแก้วนิธิสกุล (สัมภาษณ์, 26 พฤษภาคม 2563) ชาวจังหวัดมหาสารคาม ที่กล่าวว่า “...บั้งไฟพญานาค มีความสำคัญกับคนอีสานมาก เพราะคนอีสานมีความเชื่อและนับถือพญานาคว่ามีอยู่จริง เคยไปเที่ยวและไปชมบั้งไฟพญานาคที่อำเภอโพนพิสัย จังหวัดหนองคาย เมื่อหลายปีมาแล้ว แต่ครั้งนั้นจำนวนบั้งไฟที่ขึ้นมาจากแม่น้ำโขงมีจำนวนลูกไฟไม่มาก แต่เชื่อว่าลูกไฟที่พุ่งขึ้นมา เกิดจากพญานาคที่อยู่ใต้แม่น้ำโขง ดิ้นขึ้นและศรัทธาว่ามีพญานาคอยู่จริง และในทุก ๆ ปี ทางภาคอีสานก็จะมีประเพณีบั้งไฟ เพื่อบวงสรวงให้มีฟ้าฝนตกต้องตามฤดูกาล เป็นการขอพรจากพญานาคให้น้ำทำอุดมสมบูรณ์เพื่อใช้ในการทำเกษตรกรรม...”

จากคำกล่าวที่ว่านี่สอดคล้องกับนายรุ่งวุฒิชัย พลจารย์ และนางธัญญ์กานต์ พลจารย์ (สัมภาษณ์, 15 มกราคม 2563) สามีภรรยาที่ประกอบอาชีพค้าขายเครื่องบายศรีพญานาคที่อำเภอคำชะโนด จังหวัดอุดรธานี ได้กล่าวถึงความเชื่อและความศรัทธาในความศักดิ์สิทธิ์ของพญานาค และเคยไปขอโชคลาภจากพ่อปู่ศรีสุทโธ พญานาคแห่งคำชะโนดว่า

“...ทุก ๆ ปีต้องมากราบไหว้เพื่อขอพรจากพญานาคในเรื่องการประกอบอาชีพและโชคลาภ และท่านพ่อปู่ศรีสุทโธก็ให้โชคลาภเสมอ มีความเชื่อถือและศรัทธามาก...”

นอกจากนี้ ครูนกหรือนางสาว ลักษณะ คงสถิตย์ (สัมภาษณ์, 15 มกราคม 2563) อาชีพครูสังกัดสำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย (กศน.) อำเภอบ้านดุง จังหวัดอุดรธานี ได้กล่าวว่า

“...ในช่วงที่การท่องเที่ยวป่าคำชะโนดคึกคัก ตนเองกับกลุ่มแม่บ้านมีรายได้จากการทำบายศรีพญานาคขายให้กับนักท่องเที่ยว และได้มีโอกาสได้ไปดูบั้งไฟพญานาค จังหวัดหนองคาย ในส่วนตัวแล้วคิดว่าพญานาคมีจริง มีความเชื่อและศรัทธาเพราะขอพระอะไรก็ได้รับสมความปรารถนา...”

ส่วนบ้านน้ำฝน (สัมภาษณ์, 1 มิถุนายน 2563) ประกอบอาชีพขายพานบายศรีและพวงมาลัยให้กับนักท่องเที่ยวที่มาเที่ยววัดป่า คลอง 11 หรือชาวบ้านทั่วไปจะเรียกว่าวัดคำชะโนด 2 จังหวัดพทุมธานี ได้กล่าวถึงบั้งไฟพญานาคและความเชื่อในเรื่องพญานาคว่า

“...ในสมัยที่ป้ายังเป็นเด็ก คนแก่คนเฒ่าได้พูดถึงตำนานนิทานปรัมปราเกี่ยวกับพญานาคให้ฟังอย่างเรื่องผาแดงนางไอ่ ตำนานพญานาคสร้างเมือง แล้วก็ในหนังสือพระไตรปิฎกที่พระเทศน์เกี่ยวกับเรื่องพญานาค ป้าเชื่อว่าพญานาคมีจริง และบั้งไฟพญานาคก็เกิดจากการพ่นไฟของพญานาคเพื่อบูชาพระพุทธเจ้า...”

ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของวิเชียร นามการ (2554, น. 35) ได้กล่าวถึงบั้งไฟพญานาค ว่าเกิดจากการแสดงอิทธิฤทธิ์ของพญานาคและพัฒนาเป็นประเพณีพิธีกรรม ทางภาคอีสานเรียกว่าประเพณีบุญบั้งไฟ โดยประเพณีนี้จะเป็นการจุดบั้งไฟเพื่อเตือนนาครที่อยู่บนสวรรค์ บันดาลให้เกิดฝนตกลงมายังโลกมนุษย์เมื่อถึงฤดูกาลทำเกษตรกรรม

อีกทั้งงานวิจัยของ ปิยธิดา ศรีเดช (2546) เรื่องความคิดเห็นของผู้เข้าร่วมสัมมนาเชิงวิชาการเรื่องปรากฏการณ์บั้งไฟพญานาค พบว่า ร้อยละ 37.2 เชื่อว่าบั้งไฟพญานาคเป็นปรากฏการณ์ทางธรรมชาติที่ไม่จำเป็นต้องมีการพิสูจน์ว่าไฟพญานาคเกิดขึ้นได้อย่างไร นอกจากนี้ในงานวิจัยของ นพ. มนัส กนกศิลป์ และคณะ (2555) เชื่อว่าบั้งไฟพญานาคเป็นปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ

สอดคล้องกับงานวิจัยของชาญ เกลี้ยงพิบูลย์ (2540, น. 29-40) ได้สรุปความคิดเห็นของนักท่องเที่ยวที่มาชมบั้งไฟพญานาค จังหวัดหนองคาย ว่ามี 3 กลุ่มคือ กลุ่มที่ 1 กลุ่มหัววิทยาศาสตร์ คือกลุ่มที่มีความเชื่อว่าลูกไฟที่พุ่งขึ้นจากลำน้ำโขงเป็นการรวมตัวของแก๊สและแร่ธาตุ กลุ่มที่ 2 เชื่อว่ามีลูกไฟที่พุ่งขึ้นจากแม่น้ำโขงจริง แต่ไม่รู้ว่าจะเกิดจากแก๊สหรือการกระทำของมนุษย์ และส่วนกลุ่มที่ 3 เชื่อว่าลูกไฟที่พุ่งขึ้นจากแม่น้ำโขงเกิดจากอิทธิฤทธิ์การกระทำของพญานาค

วิเคราะห์สัญลักษณ์ “บั้งไฟพญานาค” การสื่อความหมายทางด้านมนทัศน์ ความเชื่อ ความศรัทธา

ในสังคมไทย บั้งไฟพญานาคถูกผูกโยงเข้ากับความเชื่อเรื่องพญานาคว่าเป็นสัญลักษณ์ของเทพเจ้าแห่งดินและน้ำที่มีความเกี่ยวโยงกับวิถีชีวิตการเกษตรกรรม ซึ่งจะเห็นได้จากทั้งคนไทยและคนลาวที่อาศัยอยู่ริมฝั่งแม่น้ำโขงที่มีความผูกพันและความเชื่อความศรัทธาเกี่ยวกับเรื่องพญานาคมาตั้งแต่สมัยโบราณความเชื่อนี้ได้สืบทอดต่อ ๆ กันมาจากรุ่นสู่รุ่นด้วยการบอกกล่าวผ่านตำนานนิทานปรัมปราถึงความสำคัญของพญานาคที่มีต่อโลกมนุษย์ เช่น ตำนานนิทานพญาแถน ตำนานนิทานเรื่องพญาคันคาก

และตำนานนิทานเรื่องผาแดงนางไอ่ เป็นต้น นอกจากนี้แล้ว ความเชื่อเรื่องพญานาคยังเกี่ยวโยงกับ พุทธศาสนา เช่น ในตำนานอุรังคธาตุ กล่าวถึงความสัมพันธ์ของพญานาคที่เกี่ยวข้องกับการสร้างเมืองต่าง ๆ ได้แก่ ตำนานพระธาตุพนม รวมทั้งการเกิดรอยพระพุทธรูปที่เกี่ยวข้องกับพญานาค (กรมศิลปากร, 2483) และยังมีตำนานพญานาคในพระไตรปิฎกที่กล่าวถึงพญานาคมุจลินท์ที่ได้แผ่พังพานปกป้องคุ้มครองพระสัมมาสัมพุทธเจ้าให้รอดพ้นจากแดด ลม และฝน เมื่อครั้งพระองค์ทรงเสวยวิมุตติสุข ตำนานความเชื่อที่กล่าวถึงการจุดบั้งไฟของพญานาคในวันออกพรรษา เพื่อจุดไฟบูชาพระพุทธรูปเจ้าและตำนานการสร้างแม่น้ำโขง รวมทั้งแม่น้ำสายสำคัญต่าง ๆ ที่พญานาคได้ช่วยกันขุดสร้างขึ้นมาตามลำน้ำโขง (จิตรกร เหมพันธ์, 2545) เรื่องราวทั้งหลายเหล่านี้ได้สร้างการรับรู้ให้กับผู้คนริมฝั่งแม่น้ำโขงจนกลายเป็นระบบวัฒนธรรม ความเชื่อที่มีการยึดถือปฏิบัติสืบทอดมาตั้งแต่สมัยโบราณ รวมถึงการตอกย้ำด้วยการสะท้อนภาพผ่านวรรณกรรมท้องถิ่น นิทานปรัมปรา ยิ่งทำให้ระบบวัฒนธรรมความเชื่อในอำนาจศักดิ์สิทธิ์ ผังลักษณ์แน่นลงไปสู่จิตวิญญาณและโครงสร้างของสังคม จนกลายเป็นแบบแผนจารีตประเพณีและวิถีประพฤติปฏิบัติของคนในสังคม แบบแผนวิถีปฏิบัติดังกล่าวนี้ได้สะท้อนภาพผ่านประเพณีของชาวอีสานและชาวลาว

ดังที่กล่าวมาข้างต้น ด้วยเหตุนี้ ประเพณีบุญบั้งไฟของชาวไทยในภาคอีสานและชาวลาวที่มีวิถีการดำเนินชีวิตผูกพันอยู่ในภาคเกษตรกรรม ที่ต้องอาศัยน้ำหล่อเลี้ยงชีวิตและความเป็นอยู่ อีกทั้งยังเป็นเสมือนชีวิตและจิตใจของผู้คนทั้งสองฟากฝั่งแม่น้ำโขง จะนิยมทำรูปพญานาคประดับ เพื่อแสดงให้เห็นถึงความผูกพันระหว่างมนุษย์ สายน้ำ พญานาค สิ่งศักดิ์สิทธิ์ จึงอาจกล่าวได้อีกแง่มุมหนึ่งว่า สัญลักษณ์บั้งไฟพญานาคมีส่วนช่วยให้ผู้คนในสังคมมีความผูกพันสามัคคีเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ยึดมั่นในพระพุทธศาสนา ทำให้มีกรอบวิถีปฏิบัติที่ตักตวงมุ่งมั่นในการทำดี การมีวัฒนธรรมความเชื่อ ความศรัทธาที่เป็นระบบเดียวกันนี้ มีส่วนช่วยจรรโลงโครงสร้างทางสังคมและวัฒนธรรมไม่ให้ไหลไปตามกระแสของโลกปัจจุบัน และทำให้เกิดค่านิยมที่ตักตวงในสังคม รวมทั้งการยึดถือปฏิบัติตามคำสั่งสอนในพระพุทธศาสนาตั้งแต่สมัยโบราณที่ได้ปฏิบัติสืบทอดต่อ ๆ กัน รวมถึงการส่งต่อของระบบความเชื่อจากรุ่นสู่รุ่น จึงทำให้วัฒนธรรมความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ พญานาคและศาสนายังคงถูกยึดถือและปฏิบัติต่อกันมาจวบจนปัจจุบันและอนาคตต่อไป

วิเคราะห์สัญลักษณ์ “ บั้งไฟพญานาค ” การสื่อความหมายทางด้านรูปธรรม

อนึ่ง มุมมองที่เชื่อว่าบั้งไฟพญานาคเป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ โดยการใช้หลักทางวิทยาศาสตร์มาอธิบายสาเหตุที่เกิดบั้งไฟพญานาค จากงานวิจัยทางวิทยาศาสตร์ของไทยหลายฉบับสรุปได้ว่าบั้งไฟพญานาค คือ ก๊าซมีเทน-ไนโตรเจน ที่เกิดจากการอาศัยอยู่ร่วมกันระหว่างแบคทีเรียที่ทนต่อออกซิเจนได้ ณ ความลึกของแม่น้ำโขงและแหล่งน้ำข้างเคียง 4.55-13.40 เมตร ตำแหน่งที่มีสารอินทรีย์พอเหมาะได้ผิวโคลน หรือทรายท้องแม่น้ำโขง ซึ่งระดับน้ำขนาดนี้จะมีอุณหภูมิไม่ต่ำกว่า

15 องศาเซลเซียส ทำให้มีปริมาณออกซิเจนน้อย ทั้งนี้ในวันที่เกิดปรากฏการณ์บั้งไฟพญานาค คือวันที่แสงแดดส่องลงมาในช่วงเวลาประมาณ 10 โมงเช้า ช่วงบ่าย และช่วงเย็นประมาณบ่าย 4 โมง เพราะในช่วงเวลานั้นจะมีอุณหภูมิมากกว่า 26 องศาเซลเซียส ทำให้มีความร้อนมากพอที่จะย่อยสลายอินทรีย์ และจะมีก๊าซมีเทนจากการหมักมากกว่า 3-4 ชั่วโมง ซึ่งมากพอที่จะก่อให้เกิดความดันก๊าซในผิวน้ำ จึงทำให้ก๊าซหลุดออกมาและพุ่งขึ้นเมื่อไหลผ่านผิวน้ำ ฟองก๊าซที่ไหลขึ้นมาเหนือน้ำบางส่วนจะฟุ้งกระจายออกไป ส่วนแกนในของก๊าซขนาดเท่าหัวแม่มือ จะพุ่งขึ้นสูงกระทบกับออกซิเจนรวมกับอุณหภูมิที่ลดต่ำลงของคืนที่เกิดเหตุการณ์ ทำให้เกิดการสันดาปอย่างรวดเร็วจนติดไฟได้ ทำให้ดวงไฟหลากสีที่เราพบเห็นจะเป็นสีแดงอำพัน(เหลือง) ทั้งนี้ ช่วงเวลาที่เกิดบั้งไฟพญานาคจะเป็นช่วงเดือนมีนาคม เมษายน พฤษภาคม กันยายน และตุลาคม เพราะโลกโคจรเข้าใกล้ดวงอาทิตย์มากที่สุด ทำให้รังสีอัลตราไวโอเล็ตเพิ่มปริมาณสูงขึ้นและเจาะทะลวงมายังพื้นโลกได้มากขึ้นด้วย ในขณะที่เดียวกันประเทศไทยก็ตั้งอยู่ในแถบแนวเส้นศูนย์สูตรที่สามารถรับแสงอาทิตย์ได้มาก เนื่องจากโลกหมุนรอบตัวเองในแกนที่เอียงทำมุม 23.5 องศาเซลเซียสกับดวงอาทิตย์ ทำให้ซีกโลกในเวลากลางคืนของประเทศที่ตั้งอยู่ระหว่างเส้นละติจูด 15-45 องศาเหนือและองศาใต้ อยู่ห่างจากแนวแรงรวมของแรงโน้มถ่วงของดวงจันทร์ โลก และดวงอาทิตย์ไม่เกิน 25 องศาเซลเซียสในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือนกันยายน ตุลาคม เมษายน และพฤษภาคม ทำให้เกิดปรากฏการณ์บั้งไฟพญานาคขึ้น และปรากฏการณ์ที่คล้ายคลึงกับบั้งไฟพญานาคนี้เกิดขึ้นในหลายประเทศในช่วงเวลาดังกล่าว เช่น แสงมาร์ฟา (Marfa Ghost Lights) ที่เมืองมาร์ฟา มลรัฐเท็กซัส ประเทศสหรัฐอเมริกา และที่เมืองเจดดาห์ ประเทศซาอุดีอาระเบียริมฝั่งทะเลแดง เป็นต้น (ผู้จัดการออนไลน์, 2562)

นอกจากนี้แล้ว ยังมีอีกฝ่ายหนึ่งที่เชื่อว่าปรากฏการณ์บั้งไฟพญานาคเกิดจากฝีมือการกระทำของมนุษย์ที่นำพลูหรือบั้งไฟไปจุดได้นำน้ำเพื่อทำให้เกิดปรากฏการณ์บั้งไฟพญานาค ในกรณีดังกล่าวผู้วิจัยมองว่าไม่น่าจะมีความเป็นไปได้ เพราะดูจากระดับความลึกของแม่น้ำโขง 200 เมตรวัดจากระดับที่เชื่อว่าเป็นระดับของแม่น้ำโขง ที่วัดอ่างศิลาवास จังหวัดบึงกาฬ นอกจากนี้ สมบัติ พลายน้อย (2554) ยังได้กล่าวสนับสนุนสมมุติฐานนี้ในหนังสือครุฑยุคนาควา การที่จะลงไปจุดบั้งไฟที่ใต้แม่น้ำโขงนั้นต้องมีอุปกรณ์มากมาย และยังไม่ปรากฏว่าได้มีการสร้างพลูหรือบั้งไฟใด ๆ ที่จุดแล้วไม่มีเสียง ไม่มีควัน และข้อสำคัญไม่มีใครลงไปจุดไฟได้นำได้ (สมบัติ พลายน้อย, 2554) ในกรณีนี้อาจจะเป็นไปได้ว่าชาวไทยและชาวลาวที่อาศัยอยู่ริมฝั่งโขงได้จุดบั้งไฟขึ้นในเทศกาลวันออกพรรษา และผู้คนที่สองฝั่งก็มองเห็นบั้งไฟพญานาคของฝั่งตรงข้าม แต่ด้วยระยะทางที่ไกลจึงอาจมองเห็นว่าบั้งไฟพญานาคพุ่งขึ้นจากริมฝั่งโขง นอกจากนี้แล้วความเชื่อปรากฏการณ์บั้งไฟพญานาคของฝ่ายที่เชื่อว่าบั้งไฟพญานาคเกิดจากปรากฏการณ์ธรรมชาตินั้นนักวิทยาศาสตร์ก็ยังไม่สามารถอธิบายปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นได้อย่างชัดเจน (สมบัติ พลายน้อย, 2554) ทำให้ความสงสัยเรื่องปรากฏการณ์บั้งไฟพญานาคยังไม่ได้รับการคลี่คลายมาจนถึงปัจจุบัน

บทสรุป

จากปรากฏการณ์ของสัญลักษณ์บั้งไฟพญานาคอาจกล่าวได้ว่า ฐานคติความเชื่อของผู้คนในสังคมไทยมาจากความผูกพันกับสายน้ำและพระพุทธศาสนา มีการร้อยเรียงเรื่องราวเกี่ยวกับพญานาคเข้าไว้ด้วยกัน ซึ่งเป็นความผูกพันระหว่างธรรมชาติ มนุษย์ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของชุมชนที่เกี่ยวข้องกับพญานาค ความเชื่อในเรื่องบั้งไฟพญานาคจะแตกต่างกันออกไปกล่าวคือ ฝ่ายที่ 1 เชื่อว่าเป็นปรากฏการณ์ธรรมชาติ โดยอาศัยเหตุผลทางด้านวิทยาศาสตร์มาอธิบายสิ่งที่เกิดขึ้น ฝ่ายที่ 2 เชื่อว่าเกิดจากพลังอำนาจของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ คือพญานาคที่ผู้คนในลุ่มน้ำโขงให้ความเคารพนับถือ โดยเชื่อว่า การเกิดปรากฏการณ์บั้งไฟพญานาคเนื่องจากพญานาคและเหล่าบริวารได้จัดทำเครื่องบูชาและจุดบั้งไฟขึ้นมาจากใต้ลำน้ำโขง ซึ่งเป็นเมืองบาดาลที่อาศัยของพญานาคเพื่อเป็นพุทธบูชาแด่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่ได้เสด็จลงมาจากสรวงสวรรค์ภายหลังจากเสด็จไปโปรดพระพุทธมารดา ส่วนความเชื่อฝ่ายที่ 3 เชื่อว่าเป็นฝีมือการกระทำของมนุษย์ ความเชื่อที่มาจากฐานคติความเชื่อของทั้ง 3 ฝ่ายนี้ ปัจจุบันก็ยังไม่มียุคใดสามารถอธิบายปรากฏการณ์บั้งไฟพญานาคได้อย่างชัดเจนและไม่สามารถชี้ว่าฝ่ายใดถูกฝ่ายใดผิด ซึ่งก็ขึ้นอยู่กับฐานคติความเชื่อของแต่ละบุคคล

การที่สัญลักษณ์ของบั้งไฟพญานาคนั้นเป็นสื่ออย่างหนึ่งที่สะท้อนถึงสายใยความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ ในลักษณะของการกระทำทางวัฒนธรรมที่เป็นสร้างการรับรู้ ความเข้าใจ และเป็นการใช้สัญลักษณ์สื่อสารกันภายในสังคม โดยรูปแบบของสัญลักษณ์นั้นส่วนมากจะสะท้อนความหมายเป็นไปได้อสองแนวทางคือ แนวทางแรก คือการให้ความหมายในทางตรง นั่นคือลักษณะของการเป็นปรากฏการณ์ทางธรรมชาติที่เกิดจากปฏิกิริยาทางเคมีของสารอินทรีย์ที่อยู่ใต้น้ำ เมื่อโดนความร้อนจากแสงอาทิตย์จะเกิดการสันดาปกลายเป็นดวงไฟพวยพุ่งขึ้นมาเหนือน้ำ ซึ่งเป็นลักษณะของก๊าซชนิดหนึ่งที่สามารถใช้หลักการทางวิทยาศาสตร์มาพิสูจน์ได้ และแนวทางที่สอง เป็นการให้ความหมายทางอ้อมโดยมีนัยแอบแฝง ในสังคมหนึ่ง ๆ ฐานระบบความเชื่อของปัจเจกชนในแต่ละสังคมจะมีความแตกต่างกัน ขึ้นอยู่กับบริบท และปัจจัยสิ่งแวดล้อม การให้ความหมายสัญลักษณ์ “บั้งไฟพญานาค” ของสังคมไทย โดยเฉพาะคนไทยทางภาคอีสานและคนไทยที่อาศัยอยู่ตามแนวชายฝั่งริมแม่น้ำโขง ถ้าจะมองลึกลงไป ในวัฒนธรรมความเชื่อที่แอบแฝงนัยสำคัญของบั้งไฟพญานาคแล้ว บั้งไฟพญานาคเปรียบเสมือนชีวิต และจิตใจของผู้คนที่อาศัยอยู่ริมฝั่งแม่น้ำโขง เพราะถ้าหากไม่มีบั้งไฟพญานาคในประเพณีขอฝน หรือประเพณีบุญบั้งไฟแล้วจะทำให้มนุษย์ขาดกลไกต่อการดำรงชีวิตในอนาคต เพราะโดยธรรมชาติของมนุษย์แล้วจะขาดกลไกต่อความไม่มั่นคงทางด้านชีวิตและจิตใจ รวมทั้งการที่มนุษย์มีวิถีการดำเนินชีวิตที่ผูกพันอยู่กับสายน้ำ ต้องพึ่งพาน้ำในการเพาะปลูกพืชพันธุ์ธัญญาหาร ใช้น้ำในการอุปโภคบริโภค น้ำจึงเป็นสิ่งสำคัญในการดำรงชีวิตของสิ่งมีชีวิตทั้งปวง

ดังนั้นสัญลักษณ์ของบั้งไฟพญานาคจึงเปรียบเสมือนความอุดมสมบูรณ์ทางทางด้านชีวิตและจิตใจของผู้คนที่อาศัยอยู่ริมฟากฝั่งของลำน้ำโขง ส่งผลต่อการให้ความหมายสัญลักษณ์ของบั้งไฟพญานาค มีน้ำหนักไปในลักษณะของการให้ความสำคัญกับจิตใจ เป็นสิ่งยึดเหนี่ยวของคนในสังคม รวมทั้งการยึดถือเอาพญานาค และบั้งไฟพญานาคเป็นสิ่งที่ศักดิ์สิทธิ์ที่มนุษย์ให้ความเชื่อถือและศรัทธา อีกทั้งมนุษย์ยังได้รวมเอาความเชื่อที่ผูกโยงเกาะเกี่ยวระหว่างมนุษย์ นาค สิ่งศักดิ์สิทธิ์ ศาสนา เข้าไว้ด้วยกันอย่างเหนียวแน่น หลอมรวมเข้ากับประเพณีท้องถิ่น ซึ่งนับวันวัฒนธรรมความเชื่อนี้จะฝังรากลึกผูกติดกับวิถีการดำเนินชีวิตในปัจจุบัน โดยเฉพาะการที่มนุษย์ในปัจจุบันที่ต้องเผชิญกับสิ่งเลวร้ายต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นสภาพสิ่งแวดล้อม ความขัดแย้ง ภาวะความสับสนวุ่นวายทั้งทางด้านเศรษฐกิจและการเมือง ส่งผลให้มนุษย์ขาดความมั่นคงทางด้านจิตใจจึงต้องการแสวงหาความมั่นคงทางชีวิตและจิตใจมองหาสิ่งยึดเหนี่ยวเพื่อที่จะสามารถดำรงชีวิตอยู่ในโลกแห่งความสับสนวุ่นวาย อีกทั้งมนุษย์ยังต้องการที่จะหลุดพ้นจากสภาพที่เป็นอยู่ จึงเป็นเหตุและแรงจูงใจที่จะโน้มเอียงเข้าหาพลังอำนาจของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่อยู่เหนือธรรมชาติ ที่มนุษย์ไม่สามารถอธิบายได้ ผ่านสัญลักษณ์ตัวแทนของสิ่งศักดิ์สิทธิ์นั้น

ด้วยเหตุนี้จึงปฏิเสธไม่ได้ว่าผู้คนส่วนใหญ่ที่อยู่ในประเทศไทยและประเทศลาวที่อาศัยอยู่ริมฝั่งแม่น้ำโขงจะมีความเชื่อถือ ศรัทธาในพลังอำนาจของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ พญานาค และบั้งไฟพญานาคอย่างไม่ต้องเคลือบแคลงสงสัยว่าทุกสิ่งทุกอย่างที่ปรากฏในเรื่องพญานาคนั้นมีอยู่จริง ถึงแม้ว่าโลกปัจจุบันจะมีวิทยาศาสตร์มาพิสูจน์ถึงปรากฏการณ์บั้งไฟพญานาคว่าเกิดจากปรากฏการณ์ธรรมชาติ แต่เมื่อมาyacติ ความคิดความเชื่อที่เกี่ยวกับบั้งไฟพญานาคของผู้คนทั้งสองฟากฝั่งโขงได้ถูกสถาปนาให้เกิดความเชื่อแบบซ้ำแล้วซ้ำเล่า และเมื่อมีความเชื่อมากพอ รวมถึงการถูกตอกย้ำบ่อย ๆ ความเชื่อจึงกลายเป็นความจริงขึ้นมาในสังคม เพราะความจริงได้ถูกกดทับและถูกกลืนไว้ จนไม่สามารถโผล่ขึ้นมาได้เลยในวัฒนธรรมของความเชื่อถือ ศรัทธาสังค์ดิ์ในพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะสัญลักษณ์ของบั้งไฟพญานาค ที่คนในสังคมเชื่อมั่น ศรัทธาว่าเป็นการจุติของพระพุทธเจ้าที่เสด็จกลับจากสวรรค์ ถึงแม้ว่าคนรุ่นใหม่ในยุคของโลกาภิวัตน์ที่เชื่อและศรัทธาในสิ่งที่เป็นวิทยาศาสตร์ ก็ยังไม่สามารถพิสูจน์ได้อย่างจริงจังว่าสรุปแล้ว บั้งไฟพญานาคเป็นสิ่งที่ศักดิ์สิทธิ์หรือเป็นสิ่งที่มนุษย์ประดิษฐ์ขึ้นมา อีกทั้งประเพณีบุญบั้งไฟซึ่งเป็นประเพณีท้องถิ่น ก็ยังคงดำรงอยู่ตามความเชื่อของผู้คนที่อาศัยอยู่ริมฝั่งแม่น้ำโขงทั้งในประเทศไทยและประเทศลาวที่สืบทอดต่อกันมา

เอกสารอ้างอิง

- กรมศิลปากร. (2483). *อุรังคธาตุ (ตำนานพระธาตุพนม)*. กรุงเทพฯ: ที่ระลึกงานพระราชทานเพลิงศพ อ.ต. หลวงประทุมบรรณสาร (พิณ เดชะคุปต์).
- จิตรกร เอมพันธ์. (2545). *พญานาค เจ้าแห่งแม่น้ำโขง: พิธีกรรมกับระบบความเชื่อพื้นบ้านแห่งวัฒนธรรมอีสาน*. วิทยานิพนธ์มานุษยวิทยามหาบัณฑิต, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

- ชาญ เกลี้ยงพิบูลย์. (2540). *บั้งไฟพญานาคกับการควบคุมทางสังคม: ศึกษากรณีเฉพาะกิ่งอำเภอรัตนวาปี จังหวัดหนองคาย*. สารนิพนธ์สังคมสงเคราะห์ศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
- ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. (2545). *สัณยวิทยา โครงสร้างนิยม หลังโครงสร้างนิยมกับการศึกษารัฐศาสตร์*. กรุงเทพฯ: วิชาษา.
- บุญยงค์ เกศเทศ. (2557). *ผีวิถีนคน ความเชื่อและการพึ่งพาระหว่างคนกับผี*. มหาสารคาม: กากะเยีย.
- ปิยธิดา ตริเดช. (2546). *ความคิดเห็นของผู้เข้าร่วมสัมมนาเชิงวิชาการเรื่องปรากฏการณ์บั้งไฟพญานาค*. รัฐสภาสาร, 51(8), 73-81.
- ผู้จัดการออนไลน์. (2562). *พิสูจน์ปรากฏการณ์ “บั้งไฟพญานาค” กับหลักการวิทยาศาสตร์*. สืบค้นเมื่อ 22 มีนาคม 2563 จาก http://www.neutron.rmutphysics.com/sciencenews/index.php?option=com_content&task=view&id=670&Itemid=0
- มนัส กนกศิลป์ และคณะ. (2555). *ปะทะ 2 ความคิด “บั้งไฟพญานาค” เกิดขึ้นเองหรือคนทำ*. สืบค้นเมื่อ 2 มกราคม 2563 จาก <http://www.mgronline.com/science/detail/955000144490>
- มหาบุญมี เทพสีเมือง. (2554). *หินดาวเล่านิทานเรื่องพญาแถน*. กรุงเทพฯ: สุขภาพใจ.
- วาสนา ศรีรักษ์. (2548, 29 ตุลาคม). *บั้งไฟพญานาค ตำนานแห่งความศรัทธา*. หนังสือพิมพ์สยามรัฐ.
- วิเชียร นามการ. (2554). *การศึกษาอิทธิพลความเชื่อเรื่องพญานาคที่มีผลต่อสังคมไทยในปัจจุบัน*. วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- สมบัติ พลายน้อย. (2554). *ครุฑยุคนาค ตำนานว่าด้วยการกำเนิดแห่ง “ครุฑ” และ “พญานาค”*. กรุงเทพฯ: พิมพ์คำ.
- อดิน ระพิพัฒน์. (2551). *วัฒนธรรมคือความหมาย: ทฤษฎีทางวิชาการของคลิฟฟอร์ด เกียร์ซ*. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).
- Durkheim, E. (1976). *The Elementary Forms of Religious Life*. (Translated by J.W. Swain) (2nd ed.) London: Allen&Unwin.
- MGR online. (2547, 28 ตุลาคม). *พิสูจน์ปรากฏการณ์ “บั้งไฟพญานาค” กับหลักวิทยาศาสตร์*. สืบค้นเมื่อ 18 มีนาคม 2563 จาก <https://mgonline.com/science/detail/9470000073245>